

BORIS GOLEC*

Bela krajina v epidemičnih letih 1724 in 1725

IZVLEČEK

Prispevek obravnava dogajanje v epidemičnih letih 1724 in 1725 v Beli krajini, skrajni jugovzhodni pokrajini vojvodine Kranjske in današnje Slovenije. Z vzpostavitvijo sistema obmejnih vojaških straž proti sosednji Hrvaški se je pokrajina in z njo Kranjska leta 1724 uspešno obranila pred kugo, ki se je pojavila na severozahodu Bosne v osmanski državi. Straže so bile učinkovitejše, ker jih je oskrbovala redna cesarska vojska. Konec istega in v začetku naslednjega leta je prebivalce Bele krajine sočasno prizadelo več nalezljivih bolezni, ki so povzročile visoko umrljivost. O širjenju, preprečevanju in zdravljenju bolezni se je ohranilo izčrpno zdravniško poročilo, kakršnega za čas pred tem ne poznamo. Gre za prvovrsten vir o zdravstvenih in higienskih razmerah v pokrajini, zgovoren tudi v kulturnozgodovinskem pogledu.

KLJUČNE BESEDE

Bela krajina, kuga, protikužne straže, epidemija, zdravstvo, higiena, zdravniško poročilo, Franc Ksaver Zalokar pl. Sallenstein

ABSTRACT

WHITE CARNIOLA IN THE EPIDEMIC YEARS 1724 AND 1725

The paper discusses the events of the epidemic years 1724 and 1725 in White Carniola, the southeasternmost region of the Duchy of Carniola and present-day Slovenia. By establishing a system of border military guards against the neighbouring Croatia, this region, and with it Carniola, in 1724 successfully warded off the plague that had appeared in northwestern Bosnia in the Ottoman Empire. The guards were more effective being supplied by the regular imperial army. At the end of that year and the beginning of the following one, several infectious diseases affected the population of White Carniola simultaneously, causing high mortality. A comprehensive medical report on the spread, prevention, and treatment of the diseases has been preserved, the earliest of its kind known to us. It is a first-class source on the health and hygienic conditions in the region that is also revealing from the cultural and historical points of view.

KEY WORDS

White Carniola, plague, plague guards, epidemic, health, hygiene, medical report, Franc Ksaver Zalokar v. Sallenstein

* prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, Slovenija, boris.golec@zrc-sazu.si, ORCID: 0000-0003-0367-0141

Obmejna Bela krajina na skrajnem jugovzhodu Kranjske in Svetega rimskega cesarstva je bila v zgodovini zaradi geografske izpostavljenosti ena tistih slovenskih pokrajin, ki so jih najbolj ogrožali izbruhi različnih epidemij, v virih največkrat poimenovanih s krovnim izrazom kuga (*Pest, Contagion, Seuche* idr.). Na slovenskih tleh je kuga zadnjič kosila v letih 1715–1716,¹ Belo krajino pa je ena zadnjih kužnih epidemij, ki je morila v Črnomlju in okolici, veliko huje prizadela v letih 1691–1692; ta epidemija, med katero so za straže že uporabili vojsko, je v primerjavi z drugimi zelo dobro dokumentirana.² V prvi polovici 18. stoletja se je kuga še nekajkrat oglasila v osmanski državi in na Ogrskem, kar je na Kranjskem zahtevalo ustrezne varnostne ukrepe.³

Po kugi v bližnji zahodni Bosni, ko so bile meje Kranjske polovico leta 1724 zavarovane s kužnimi zaporami, je Bela krajina na prelomu iz leta 1724 v 1725 doživljala povečano umrljivost zaradi več sočasno razširjenih nalezljivih bolezní. Dogajanje v pokrajini v teh dveh letih je razmeroma dobro pokrito z viri, če ga primerjamo z večino starejših epidemij. V prispevku je prikazano zlasti na podlagi arhiva kranjskih deželnihi stanov, ki je zanimiv predvsem zato, ker dokumentira tiste vidike, ki jih v virih o zgodnejših epidemijah bodisi pogrešamo bodisi niso prikazani tako podrobno in nazorno. Tako spoznamo razporeditev in delovanje obmejnih straž, kjer je bila zdaj nameščena redna cesarska vojska, ter zdravstvene in higienske razmere, kot jih je izčrpno in strokovno opisal zdravnik.

PROTIKUŽNI UKREPI V BELI KRAJINI LETA 1724

Arhiv kranjskih deželnihi stanov v zvezi s kužno nevarnostjo leta 1724 ponuja precej natančnejši vpogled v razporeditev protikužnih straž kakor v tovrstnih starejših primerih. Primarni vir za kronologijo so stanovski registraturni protokoli, ki sicer vsebujejo samo regeste prejete in odposlane pošte,⁴ medtem ko podrobnosti izvemo iz ohranjenih dopisov v trikotniku med stanovskim poverjeniškim uradom v Ljubljani, deželnim voj-

nim komisarjem na Dolenjskem in korespondenti v Beli krajini.⁵

Vesti o izbruhu kuge na turških tleh so Kranjsko dosegle pred božičem 1723. Deželni stanovi so 22. decembra upravitelju Karlovškega generalata pisali, naj poskrbi, da se »to zlo« zadrži stran od Vojne krajine in Kranjske, 29. decembra pa je bil obmejnemu prebivalstvu (*an die Confinanten*) na mejah s Hrvaško in Turčijo izdan patent,⁶ katerega vsebina ni znana. 21. januarja 1724 je sledil patent z ukazom gospostvom na meji Hrvaške s Turčijo, naj zaradi epidemije na turških tleh ustavijo »komunikacijo« svojih podložnikov s tem ozemljem.⁷ Medtem so notranjeavstrijski oblastni organi v Gradcu iz Vojne krajine dobivali vse bolj zaskrbljujoča sporočila in o tem obvestili kranjske deželne stanove. Tako so kranjski deželni glavar in poverjeniki 15. februarja notranjeavstrijskemu tajnemu svetu poslali odgovor s prošnjo, naj pri vladi (*an seiner gehörde*) doseže izdajo ukaza, da cesarsko vojaštvo, ki je nastanjeno v deželi (*die in Landt ligende Khaj[ser]l.[fiche] Milliz*), zasede in zastraži deželne meje.⁸ Tri dni zatem, 18. februarja, je sledila odredba (*Verordnung*) deželnemu vojnemu komisarju na Dolenjskem Andreju Danijelu grofu Barbu pl. Waxensteinu o premestitvi (*überquartierung*) tam nastanjenega vojaštva (*Manschafft*) polka grofa Gvida Starhemberga »globlje na mejo« (*Tüeffler an die gräniz*) in postavitvi straž (*aufstellung dern wahten*) zaradi kuge, ki razsaja na turških mejah (*an denen Türkhischen Confinen grossierenden Contagion*), istega dne pa še pismo poveljniku ogulinske trdnjave Bonaziju, naj zaradi kuge v Turčiji izvede vse potrebne ukrepe (*Praecautiones*). Zdi se, kot da epidemija tedaj še ni bila tako blizu našim krajem, saj je štiri dni pozneje, 22. februarja, vknjižena odredba notranjeavstrijske vlade kranjskemu deželnemu glavarju Volfu Vajkardu grofu Gallenbergu govorila o kugi v Srbiji in na Sedmograškem (*in P[unct]o: Contagionis in Seruien und Sübenbürgen*).⁹ Vendar dober teden zatem, 3. marca, najdemo zapis o poročilu upravitelja Karlovškega generalata, barona Teuffenbacha, da je kuga že blizu Like. Pojavila se je namreč v Vakufu (*in Türkhischer Seiten zu Vacupp nahe an der Lika engerissen seije*),¹⁰ v današnjem Kulen Vakufu pri Bihaču na reki Uni.

1 Travner, *Kuga na Slovenskem*, str. 131–132.

2 Golec, *Kužne epidemije*, str. 47–55; Golec, *Kužna epidemija*, str. 22–38. – Kljub zelo dobri dokumentiranosti – s poimenskimi seznamí umrlih, obolelih in ozdravelih oseb – je črnomaljska kuga v historiografiji dolgo ostala neopažena (Koblar, *O človeški kugi*, str. 53; Travner, *Kuga na Slovenskem*, str. 128 in 142).

3 Travner, *Kuga na Slovenskem*, str. 132–133; Žontar, *Zapora proti kugi*.

4 SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731).

5 Prav tam, šk. 889, fasc. 393/10.

6 Prav tam, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731), fol. 46.

7 Prav tam, fol. 51.

8 Prav tam, fol. 54.

9 Prav tam, fol. 54.

10 Prav tam, fol. 57. – Teuffenbachova funkcija je razvidna iz njegovega pisanja 13. marca 1724 (fol. 58).

Štiri dni zatem, 7. marca, je stanovska pisarna delala s polno paro. Prvo pismo tega dne je bilo odposlano tajnemu svetu v Gradcu s prošnjo za skorajšnji ukaz, da v deželi nastanjena cesarska vojska zastraži deželno mejo. Nato so koroškim deželnim stanovom pisali v zvezi z oskrbo lekarne v Karlovcu in jih opozorili na kugo v Vakufu. Izdali so deset odredb (novo)imenovanim kužnim komisarjem, katerih imen registraturni protokoli ne razkrivajo, prejeli še eno poročilo barona Teuffenbacha z dne 3. marca in nanj takoj odgovorili ter upravitelju gospostva Metlika in štirim neimenovanim gosposočinskim upraviteljem ukazali, naj pošto, ki prihaja od upravitelja Karlovškega generalata, posredujejo po jezdecu podnevi in ponoči ne samo novomeškemu proštu ali njegovemu upravitelju, temveč tudi tistemu, ki bo postavljen za posredovanje ukazov v zvezi s kugo (*zur Beförderung der ordre in pto Contagionis gegeben wirdt*).¹¹

11. marca je izšla odredba deželnemu vojnemu komisarju na Dolenjskem Andreju Danijelu grofu Barbu o vkvartiranju treh čet polka Gvida Starhemberga in ene čete Robutinijevih dragoncev. Dva dni zatem je bila nanj naslovljena še odredba, da mora prekvartirati omenjeno vojaštvo, ki naj skupaj z deželskimi sodišči postavi straže in ne dovoli prehoda nobenemu potniku brez potnega lista (*khein Passagier ohne der habender Passports*), s čimer bo preprečeno širjenje bolezni s turškega ozemlja. Zemljiškim gospostvom naj naloži postavitev za vojaštvo potrebnih lesenih stražnic (*waht heißer von holz*) na njihovih območjih, za kar bodo iz urada glavnega prejemnika prejela plačilo v gotovini.¹²

Stanovsko korespondenco naslednjih dveh dni so povečini sestavljala obvestila o opisanih ukrepih, poslana v Gradec, Karlovec, Celovec, na Reko, v Bakar in deželnemu vojnemu komisarju na Gorenjskem.¹³ 16. marca je sledila odredba dolenskem vojnemu komisarju grofu Barbu o vkvartiranju vojaštva, po kateri je treba Starhemborgovo pehoto vkvartirati ob Kolpi, Robutinijeve dragonce pa ob Savi.¹⁴ Med številno korespondenco v zvezi s kugo Belo krajino zopet zadeva odredba Barbu s priloženo porazdelitvijo (*Repartition*) vseh štirih čet Starhemborgovega polka; trem dotedanjim se je namreč po ukazu z istega dne pridružila še četrta, četa stotnika Maringerja, ki so jo tedaj šele poslali na Dolenjsko.¹⁵ Istega dne, 24. marca, so kranjski deželni stanovi

pisali še žumberškemu glavarju baronu Kulmerju, naj svojim podrejenim Vlahom (uskokom) v Marindolu (*vnter seinen gebüett stehenden Marindoller wallachen*) – koščku Bele krajine ob Kolpi pri Adlešičih, ki je spadal v Vojno krajino – ukaže, naj zaradi zaščite dežele pred kugo nemudoma razsekajo ali potopijo svoje ladje na Kolpi.¹⁶ Teden dni pozneje, 31. marca, je bil podoben ukaz izdan upravitelju gospostva Poljane (ob Kolpi), in sicer da je treba ladje poljanskih podložnikov vse do zadnje razsekati in postaviti stražnice za cesarsko vojsko,¹⁷ grofu Barbu pa, naj obroke (*die Etapen*) Starhemborgovim štirim četam nakazuje v naravi, predtem pa se mora z dobavitelji pogoditi za primerno ceno (*mit denen Partheijen einen billichen Preis schlüessen solle*).¹⁸ Sočasno je Barbo stanovskim poverjenikom posredoval Teuffenbachovo pismo iz Karlovca z razveseljivo novico, »da hvalabogu ni slišati več ničesar o kakšni kugi« (*das gottlob von kheiner Pöst mehr zu hören seÿe*).¹⁹

Toda vojaške straže so, kot bomo videli, na deželni meji ostale še pol leta, vse do druge polovice septembra. Kako so bile razporejene, s kakšnimi težavami so se srečevale in kaj je zapora meje pomenila za belokranjsko prebivalstvo, izvemo iz ohranjenih izvirnih poročil iz meseca aprila, ko se je novi režim na meji šele vzpostavljal. Naslednje mesece so bila poročila zelo redka in skopa, kar pomeni, da se ni dogajalo nič pretresljivega in da je vpeljeni preventivni sistem funkcioniral.

Največ težav je povzročala oskrba vojaštva z živili. Zaprtje deželne meje na Kolpi, ki jo je bilo v tem času mogoče prestopiti samo z veljavnim potnim listom oziroma zdravstvenim spričevalom, je povzročilo dvig cen živil, ker je bila Bela krajina glede preskrbe z mesom močno odvisna od sosednje Hrvaške.

Kot je 9. aprila dolenskem vojnemu komisarju grofu Barbu poročal upravitelj metliške križniške komende Mihael Sigmund Lenzenberg, je večina živine prihajala od tam. Pri komendi (in njenih podložnikih) je bilo tedaj vkvartiranih 15 mušketerjev s korporalom (desetnikom), neupoštevaje njihove žene in otroke. O dotedanjih »etapah« (oskrbi v naravi) niso hoteli nič slišati, češ da morajo imeti tudi denar, in sicer za poškodbe (njihovo zdravljenje) in druge potrebe. V primeru, da bi jih oskrbovali po »etapah« (*etapenmäßsig*), bi jim morali poleg prikuhe (*Zuegemüss*) dajati še mesne porcije in jim hrano nositi na kraj, kjer so, kar bi bilo za »uboge podložnike« zelo težko.

11 Prav tam, fol. 57.

12 Prav tam, fol. 58.

13 Prav tam, fol. 58.

14 Prav tam, fol. 58.

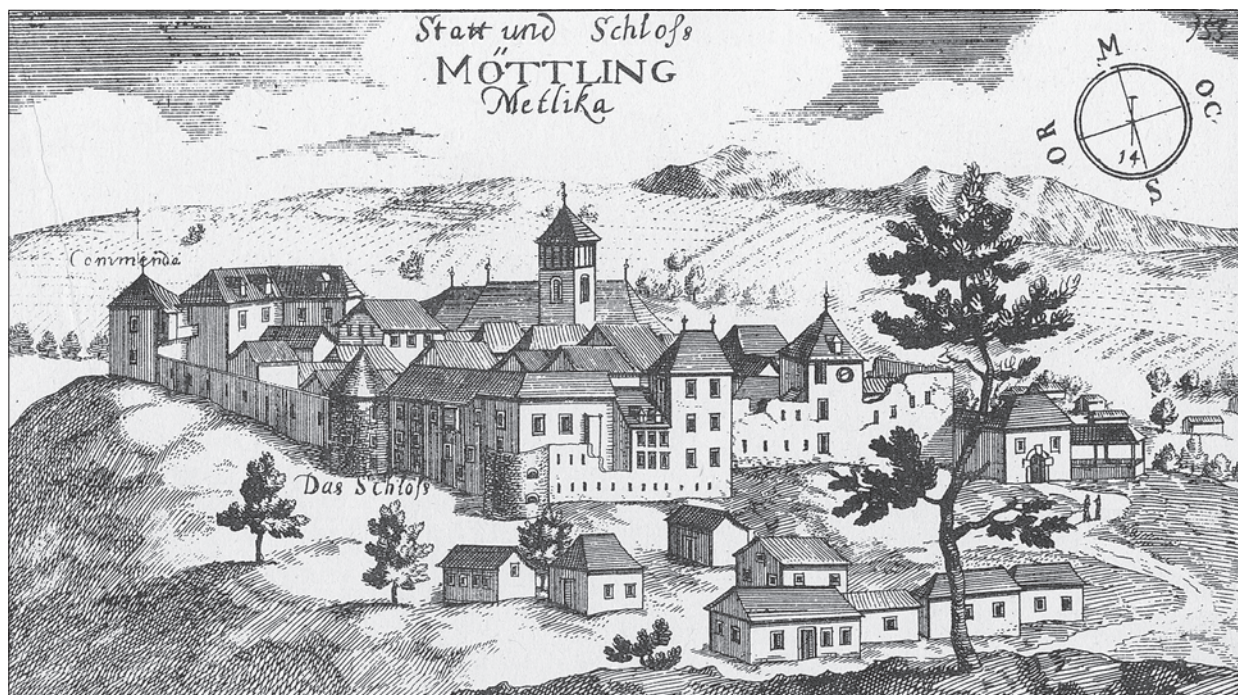
15 Prav tam, fol. 60.

16 Prav tam, fol. 60.

17 Prav tam, fol. 60.

18 Prav tam, fol. 60.

19 Prav tam, fol. 60.

Metlika po Valvasorjevi Topografiji Kranjske, 1679 (Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, sl. 153).

Če se žito in vino ne bi podražila in bi vojaki ob pomanjkanju mesa sprejeli gotovino, se tem glede obrokov (*angeschaffte Portionen*) sicer ne bi bilo treba pritoževati zaradi plačila. Vendar mesa pogosto ni mogoče kupiti niti za potrebe mesta Metlika, posebej zdaj, ko so prehodi na Hrvaško stalno zaprti. Na dolgi rok bo težko dobiti dovolj drv za stražnice, saj jih skoraj vsak dan porabijo en voz, pri čemer je znano, da morajo tako komenda kot podložniki drva iskati daleč in jih kupovati v drugih gospodstvih. Vojaki so hoteli od komende dobiti tudi enega podložnika ter posodje za kuho in vodo, v kar upravitelj komende ni privolil, ne da bi počakal na ukaz.²⁰

Istega dne, 9. aprila 1724, je datiran dopis metliškega mestnega sodnika in sveta, iz katerega izvemo, da je stanovski poverjeniški urad za vzdrževanje vojakov, nastanjenih v mestih, gospodstvih, na posestih in v župnijah Bele krajine (*in dem Möttlinger Poden*), za vsak obrok namenil 2 groša [6 krajcarjev] plačila, za kar naj bi po običajni ceni dobili funt mesa, polovičko vina in dva funta čistega pšeničnega kruha. Mesto je na vprašanje, ali ima kak pomislek glede cen ali na splošno, poročalo o trenutno tako visoki ceni žita in vina, da je komaj mogoče shajati. Dva funta kruha naj bi stala en groš [3 krajcarje], funt mesa zaradi plačila dajatve mesnega krajcarja 2 krajcarja, polovička vina pol groša [1,5 krajcarja], posebej pa je treba

plačati še sol, drva in delo. Žito in vino bi se lahko zaradi deželne zapore v kratkem še podražila.²¹

Podobno natančno je bilo glede cen živil poročilo gospodstva Poljane, datirano dan prej, 8. aprila. Tamkajšnji gosposčinski upravitelj Anton Danijel Jenčič je grofu Barbu poročal, da 6 krajcarjev ne zadošča za predvideni dnevni obrok vojaka – za funt mesa, polovičko vina in dva funta čistega pšeničnega kruha. Bokal vina se namreč tukaj prodaja po 7 soldov, funt mesa pa zaradi mesnega krajcarja najmanj po 3 solde in pol, če že ne po 4. Tako polovička vina in funt mesa staneta skupaj 7 soldov, dveh funtov kruha pa ni mogoče dobiti za samo 3 solde, ker je običajna cena za ljubljanski mernik pšenice 12 grošev in za mernik žita s polovico pšenice 10 grošev. Tako ni mogoče shajati z manj kot 7 krajcarji za obrok. Gosposčinski upravitelj je od nekega praporščaka slišal, da naj bi vojaštvo pri deželnih stanovih izprosilo povišano plačilo.²²

Poročilo sodnika in sveta mesta Črnomelj z istega dne, 8. aprila 1724, je po vsebini sicer precej bolj splošno, a zelo decidirano. Nastanitve vojaštva bremenijo mesto že četrto leto, komaj naj bi »gospod poročnik« odšel od tod, so že izvedeli, da prihaja novo vojaštvo. Mesto je povsem propadlo (*in den grund Verdorben*), Črnomaljški se niti sami ne morejo vzdrževati, kaj šele, da bi lahko oskrbovali vojake, zato grofa Barba prosijo, naj jim bo

20 Prav tam, šk. 889, fasc. 393/10, 9. 4. 1724.

21 Prav tam, 9. 4. 1724.

22 Prav tam, 8. 4. 1724.

prizaneseno z nastanitvijo častnikov in oskrbo vojakov, saj mesto nima nobenih prihodkov.²³

Vsa štiri poročila iz Bele krajine je vojni komisar grof Barbo 12. aprila preposlal stanovskim poverjenikom v Ljubljano in v spremnem pismu dodal nekaj svojih opažanj. Pritožbe častnikov in vojakov nad težkim stanjem, razen nad pomanjkanjem klavne živine, niso toliko letele na vzdrževanje, ampak na trganje majhnih oblačil oziroma uniform (*kleiner Mondur*) zaradi običajnih pogostih prihodov in odhodov na stražo. Zato je stotnik Planta prosil za dodatek ali vsaj da bi grof Barbo naložil kmetom, naj vkvartiranemu vojaku vsakič, ko gre na stražo in ne uživa nastanitve (kvartirja), dajo 2 krajcarja. Upoštevaje revščino kmetov je Barbo to zavrnil, ne da bi počakal na ukaz od zgoraj.²⁴

Pritožbe in prošnje so pri odločujočih vendarle zalegle. Poverjeniški urad deželnih stanov je namreč 15. aprila Barbu izdal odredbo, naj štiri čete Starhembergovega polka, dokler opravljajo stražo, namesto »etap« v naravi tako kot prej zopet dobivajo »porcije« (obroke) v denarju, in sicer z enim krajcarjem dodatka (*Zuebuesß*), skupaj torej 7 krajcarjev, o čemer je treba obvestiti poveljujočega stotnika Planto.²⁵ A kot kaže, vsi s tem le niso bili zadovoljni in so hoteli več, saj je stanovsko vodstvo dva tedna zatem, 29. aprila, na Barba naslovilo še eno odredbo, katere registri izrecno pravi, da omenjene štiri čete za čas opravljanja straže na Kolpi dobivajo le en dodatni krajcar in nič več, sočasno pa je bil stanovskemu glavnemu prejemniku poslan dekret o izplačilu.²⁶

O funkcioniranju sistema straž se lahko poučimo iz poročila stotnika Plante z dne 16. aprila, ki ga je v izvlečku, kot prilogo svojemu dva dni pozneje datiranemu poročilu poverjeniškemu uradu, napisal grof Barbo na svojem gradu Rakovnik v Mirnski dolini,²⁷ kamor so mu dotlej poslali tudi vsa druga poročila. Planta navaja, da se je predvčerajšnjim, tj. 14. aprila, v dežju in snegu vrnil z vizitacije straž na Kolpi. Ugotovil je, da so prav postavljene vse stražnice razen ene, ki pa so jo že izboljšali. Sledi seznam 15 straž, zasedenih s po dvema ali tremi vojaki (*Khöpf*), skupaj s 40 možmi, kakor so si sledile v treh odsekih od vzhoda proti zahodu, od južnih obronkov Žumberka do Kostela. Posamezen odsek je pokrivala po ena če-

ta, medtem ko četrta četa Starhembergovega polka očitno ni bila vključena v stražarjenje.

Zanklova četa (*Zankhls Compagnia besezt*) je skrbela za vzhodni odsek meje, kjer je poleg štirih stražnic na Kolpi stala edina stražnica na kopenski meji, na Krmačini pri Drašičih severovzhodno od Metlike. Sledile so si takole: Krmačina, brod pri Radovičih (*Radauitsch Überfuhr*), brod pri Metliki (*Möttlinger Überfuhr*), brod pri Gribljah, imenovan po hrvaških vaseh Mala in Velika Paka (*Packa Überfuhr*), ter prehod pri Žuničih (*Senitscher Paas*). Razen na metliškem brodu, kjer sta bila samo dva vojaka, so povsod stražili po trije. Odsek na jugu Bele krajine so dodelili Maringerjevi četi (*Maringer besezt*), ki je zasedla prehod Vinica (*Weinizer Paas*), brod pri Sečjem selu (*Sechie Sello Überfuhr*), brod pri Kovačjem Gradu (*Couatschou Sello Überfuhr*), Otok (*Otok*) in Damelj (*Damling*). Razen pri Kovačjem Gradu (Kovačovem selu) in Damlju, stražnicah z dvema stražarjema, so bile vse ostale nastanjene s po tremi možmi. Tretja, Clermontova četa (*Clermont besezt*) je oskrbovala pet stražnic na zahodu, deloma že zunaj Bele krajine: Ribje (*Ribie*), najverjetneje pri zaselku Kot, Špeharji (*Spehari*), Sodevci (*Sodauez*), Radenci (*Radenez*), ki sicer ležijo pred Sodevci, in Kostel (*Costel*), prvo in zadnjo z dvema, ostale tri pa s tremi vojaki.

Stotnik Planta je v zvezi s svojim obhodom stražnic zapisal še naslednja opažanja in prosil vojnega komisarja Barba, naj njegovo pisanje natančno prenese deželnim stanovom. Upravitelji gospostev Pobrežje, Vinica in Poljane so mu izkazali vse spoštovanje. Ljudje, še posebej na območju Poljan (*besonders in dem Pelandischen*), so tako ubogi (*miserable*), da se morajo zasmiliti vsakemu krščanskemu človeku. Tako je zlasti zdaj, ko je zaprta »komunikacija« s Hrvati. Vojaki ne morejo shajati s svojimi 5 (sic!) krajcarji dnevnega plačila, kajti za tako malo denarja ni mogoče dobiti potrebnih živil. Brez denarja pa si vojak tudi ne more priskrbeti tobaka, perila in drugih nepogrešljivih potrebščin. Majhne ladje na Kolpi je dal Planta potopiti in brodeve potegniti s hrvaške strani na Kranjsko. Ker je znano, da mejo stražijo Nemci (*die Teütschen*), v teh krajih ni več videti nobenega Hrvata ali Vlaha (*kein Croat noch Wallach*).²⁸

Iz izvlečka Plantovega pisma ni razvidno, od kod je pisal. Lahko pa na podlagi njegovega poročila in poznejšega zapisa v registraturnih protokolih rekonstruiramo položaje čet Starhembergovega polka. Po odredbi s 27. septembra istega leta je ena neimenovana četa odšla na ob-

23 Prav tam, 8. 4. 1724.

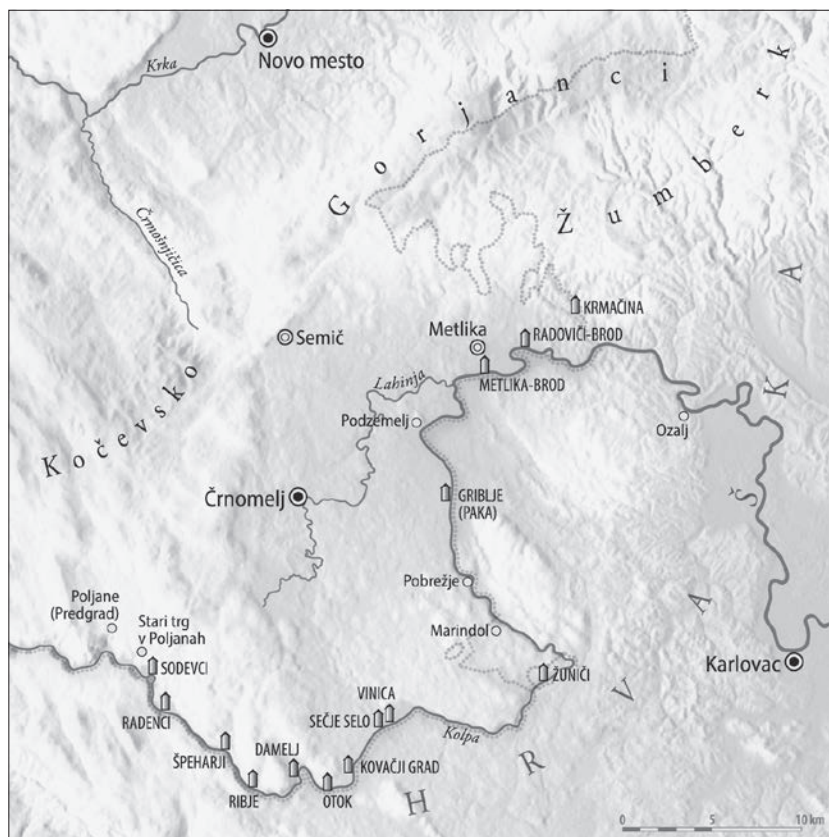
24 Prav tam, 12. 5. 1724.

25 Prav tam, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731), fol. 62.

26 Prav tam, fol. 64.

27 Andrej Danijel grof Barbo je Rakovnik podedoval po svojem očetu Maksimilijanu Valeriju, umrlem leta 1699 (Smole, *Graščine*, str. 415).

28 SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 889, fasc. 393/10, 16. 4. 1724, Extract.

Razporeditev vojaških straž ob kranjsko-hrvaški meji aprila 1724.

močje Moravč, tri neimenovane pa so ostale na prejšnjih položajih, vkvartirane v Kočevju, Novem mestu in Metliki.²⁹ Če to stanje primerjamo s Plantovim popisom straž sredi aprila, je na dlani, da je Clermontova četa, ki je oskrbovala stražnice na območju gospostev Poljane in Kostel, morala biti tista v Kočevju, v Beli krajini sta bili glede na razporeditev straž nastanjeni Zanklova in Maringerjeva četa, četrta pa je imela »kvartir« v Novem mestu.

Izveleček Plantovega poročila je grof Barbo 18. aprila poslal stanovskim poverjenikom v Ljubljani. Obenem jim je sporočil, da na svojem območju (ob Savi) vzpostavlja straže tudi stotnik Chiavay, in izrazil željo, da bi bili podložniki, ki živijo ob meji, kmalu rešeni stiske in prevelikega bremena.³⁰

Odtlej so poročila o protikužnih ukrepih veliko redkejša. Kot kaže, v Beli krajini ni prihajalo do ugotovljenih kršitev mejne zapore. Tak primer je izpričan samo severno od tod, na območju, ki ga je z vojaštvom in stražami pokrival stotnik Chiavay. 30. aprila je namreč vojni komisar grof Barbo stanovskim poverjenikom poročal, da so v Novem mestu prijeli Hrvata, ki je z neveljavnim potrdilom (*untaugliche attestation*) prignal čez Žum-

berk in Kostanjevico na Krki šest volov in name-raval naprej v notranjost dežele. Poverjeniki so aretacijo označili za pravilen ukrep in sklenili, da bo Hrvat skupaj z živino izgnan nazaj, če od žumberškega glavarja ne pridobi veljavnega potnega lista (*authentischen Passbrieff*). V zvezi s tem so poverjeniki 5. maja pisali omenjenemu glavarju ter mu naložili, naj dobro zastraži svoje območje in nikogar brez potnega lista ne spusti naprej.³¹

V zvezi z Belo krajino in tamkajšnjimi protikužnimi stražami nato ni več poročil vse do 15. avgusta 1724, ko se je poverjeniški urad kranjskih deželnih stanov obrnil na graški tajni svet s prošnjo za dovoljenje, da bi glede na ugasnitev kuge v Vakufu vojaške straže odpravili.³² Odredba o odpravi straž in dodatnega plačila vojakom (*Bejtrag Khraizer*) je bila grofu Barbu izdana šele dober mesec pozneje, 16. septembra. Za dve četi Starhembergovega polka so v Ljubljani določili, da se konec meseca odpravita v svoj stari »kvartir«, dve pa v novega, ena na Moravško in druga na Vipavsko.³³ Toda že po nekaj dneh je prišlo do preklica premika ene čete na Vipavsko. Po odredbi z dne 27. septembra je šla ena četa na Moravško, druge tri pa so ostale vkvartirane v Ko-

29 Prav tam, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731), fol. 83.

30 Prav tam, šk. 889, fasc. 393/10, 18. 4. 1724.

31 Prav tam, 5. 5. 1724; prav tam, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731), fol. 64 in 65.

32 Prav tam, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731), fol. 79.

33 Prav tam, fol. 82.

čevju, Novem mestu in Metliki.³⁴ Glede na to, da sta bili na območju Bele krajine aprila nastanjeni dve četi, je torej ena od njiju tista, ki so jo predstavili na območje Moravč, druga pa je ostala na belokranjskih tleh, kjer so jo kmalu doletele nove preizkušnje.

Zastraženje deželne meje lahko označimo kot zelo uspešno. Vsekakor je bilo tako zato, ker so tokrat – drugače kot prej, ko so stražarjenje večinoma prepuščali domačim deželskim sodiščem in njihovim podložnikom³⁵ – stražili regularni vojaki oziroma Nemci, kot piše stotnik Planta. Dokler je trajala zapora, si Hrvati in Vlahi (uskoki) predvsem zaradi tega niso drznili čez mejo brez ustreznega dovoljenja.

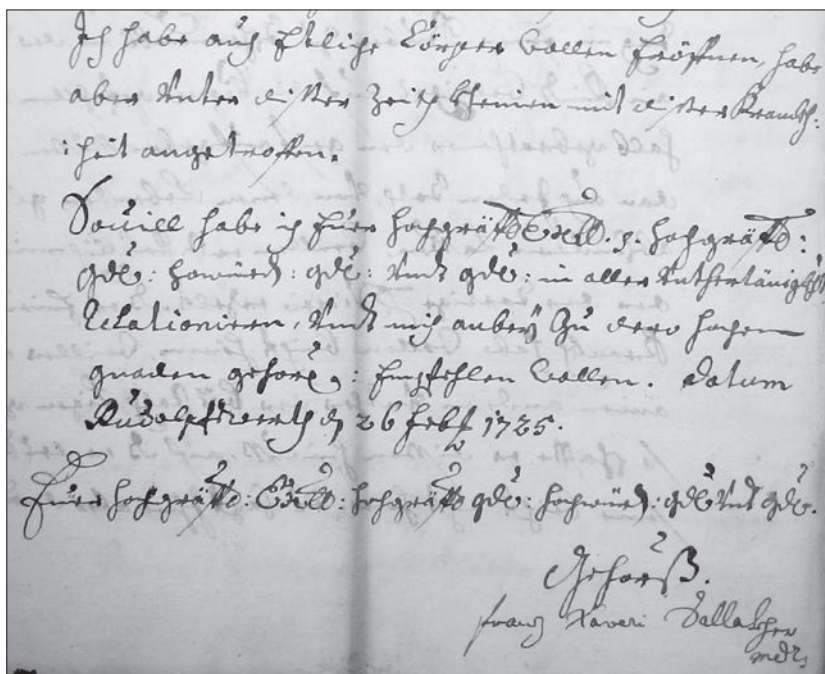
EPIDEMIJA V BELI KRAJINI NA PRELOMU IZ LETA 1724 V 1725

Na belokranjskih tleh je torej po septembrskem premiku vojaštva Starhembergovega polka ostala ena namesto prejšnjih dveh čet. Iz registraturnih protokolov in drugih uporabljenih dokumentov ni razvidno, do kdaj natanko. Zelo verjetno do prekvaritiranja cesarskega vojaštva, o katerem brez navajanja drugih podatkov govori regist odredbe, naslovljene na vojnega komisarja za Dolenjsko grofa Barba 6. aprila 1725.³⁶ Vsekakor je vojaštvo v Beli krajini še ostajalo čez zimo, o čemer pričajo tako registraturni protokoli kot

vpisi umrlih v mrliških matičnih knjigah metliške in semiške župnije, ki jih bomo srečali v nadaljevanju.

Regest pisma stanovskih poverjenikov pove-ljujočemu stotniku Planti 19. januarja 1725 nala-ga, naj vojakom, nastanjenim na Metliškem in Črnomaljskem, izda ukaz, da zaradi pojavitve epidemične bolezni (*wegen der Eingerissenen epi-temischen Khrankheuth*) ne smejo spuščati naprej hrvaških prašičev, ampak jih morajo poslati na-zaj (*zurukh zuverschaffen*).³⁷ Zadnjega januarja je Planta odgovoril, da je vojakom ukazal, naj zavrnejo prehod prašičev s Hrvaškega, in v Ljubljano sporočil, da je pisal stotniku Zanklu, naj se pozanima, kakšna epidemična bolezen tam razsaja.³⁸

Tako izvemo, da je v Beli krajini ostala nasta-njena četa pod Zanklovim poveljstvom, kot vse kaže, pa je bila z epidemično boleznijo mišljena živinska bolezen. Ta je razsajala na Hrvaškem in ni imela zveze z epidemijo v Beli krajini, o ka-teri sta se ohranila dva dokumenta, med njima zelo povedno zdravniško poročilo. Registraturni protokoli so v zvezi z zdravstvenimi razmerami v pokrajini neprimerno bolj redkobesedni. 15. februarja je vpisana odredba nekemu dr. Zalo-karju (*dr: Sallachar*), naj vizitira prizadete kraje (*inberührte Örther*) – ti geografsko niso opredelje-ni – in tamkajšnje bolne ljudi ter napiše poročilo. Šele iz zaznambe slednjega z datumom 26. feb-ruar lahko razberemo, da je šlo za zdravnika

Sklepni del poročila dr. Franca Ksaverja Zalokarja, Novo mesto, 26. februarja 1725 (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 889, fasc. 393/II).

³⁴ Prav tam, fol. 83.

³⁵ Prim. Golec, Kužne epidemije, str. 24–60.

³⁶ SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 869, registraturni protokoli št. 23 (1723–1731), fol. 106.

³⁷ Prav tam, fol. 94.

³⁸ Prav tam, fol. 95.

Franca Ksaverja Zalokarja in da se njegovo poročilo (*Relation*) nanaša na »sumljive bolezni na Metliškem, Črnomaljskem in Semiškem« (*in Pto: der verdächtigen Khrankheiten in den Möttlinger, Terschnempler (sic!), und Schemitscher Poden*).³⁹

Prvi dokument o epidemičnih razmerah v Beli krajini je ukaz kranjskega deželnega glavarja in stanovskih poverjenikov zdravniku Zalokarju z dne 15. februarja. Uvodoma omenja novice o »zelo množičnem umiranju ljudi« (*die leüth sehr starkh sterben solte*) v župnijah Metlika, Črnomelj, Semič in Vinica. Več ne pove, Zalokarju zgolj naroča, naj se takoj po prejemu pisma odpravi v navedene župnije, vizitira bolnike in izčrpno poroča, za kakšno boleznijo jih toliko umre.⁴⁰

Franc Ksaver Zalokar, sicer stanovski zdravnik v Novem mestu,⁴¹ je pismo prejel dva dni zatem in se, kot poroča v izčrpnem poročilu s 26. februarja,⁴² nemudoma odpravil na pot. Njegovo poročilo deželnemu glavarju in ožjemu vodstvu deželnih stanov je, kolikor je znano, v našem prostoru najzgodnejše tako celovito poročilo osebe z medicinsko izobrazbo. Za posamezne bolezni postavlja diagnozo ter opisuje njihov potek, zdravnikove ukrepe za zajezitev širjenja okužb in obravnavo obolelih, vsebuje pa tudi prilogo s paimenskim seznamom obolelih in umrlih. Poročilo je bilo doslej sicer znano in v zgodovinski literaturi tudi večkrat citirano, a vedno deležno le bolj obrobne pozornosti.⁴³ Ker njegove celovite obravnave še nimamo, se zdi na tem mestu smiselno – kot izhodišče za nadaljnjo analizo – predstaviti v slovenskem prevodu tako celotno besedilo kot prilogo. Njune vsebine v nadaljevanju ne bomo

natančneje analizirali, ampak se je bomo v luči nekaterih vidikov zgolj dotaknili. Drugi, zlasti medicinski vidik, bodo na obravnavo še počakali.

[Poročilo dr. Zalokarja]

»Poročilo (*Relation*) dr. Franca Ksaverja Zalokarja, doktorja medicine, v zadevi sumljive razsajajoče bolezni na Metliškem, Črnomaljskem in Semiškem.

Vaši visoki grofovski ekscelenci, visokorodnemu grofu Svetega rimskega cesarstva in gospodu, gospodu deželnemu glavarju na Kranjskem, visokorodnemu gospodu, gospodu predsedniku poverjeniškega urada, in drugim častitim, visokorodnim in blagorodnim, plemenitim gospodom, gospodom poverjenikom itd. itd. milostljivim in visokim gospodom gospodom.

Pokorno sledim name naslovljeni milostljivi odredbi, izdani v Ljubljani 15. februarja tega leta, ki sem jo 17. prejel s pokornim spoštovanjem in s katero mi je bilo milostljivo ukazano, naj se takoj po njenem prejemu odpravim v metliško, črnomaljsko, semiško in viniško župnijo vizitirat bolne ljudi ter poizvedet, za kakšno boleznijo umirajo in koliko ljudi na dan, po opravljeni nalogi pa naj Vaši visoki grofovski ekscelenci, visoki grofovski milosti, častitim milostljivim in milostljivim takoj napišem izčrpno poročilo (*Verrichtungs relation*).

Vaši visoki grofovski ekscelenci, visoki grofovski milosti, častitim, milostljivim in milostljivim zdaj poročam, da sem se po prejemu milostne name izdane odredbe takoj napotil v zgoraj navedene župnije, tamkajšnje bolne ljudi vizitiral in se, kolikor sem le mogel, informiral o njihovi bolezni, tudi o tem, koliko od njih jih dnevno umre, kar je milostno razvidno iz priložene seznama.

Če preidem k bolezni, kako se je začela. Paciente sta napadla nagel kašelj (*eine gehe Huستن*) in hud mraz (*Starkhe khälte*) z zbadanjem v podrebrju (*mit Seithen stöchen*), čemur je sledila visoka vročina s suhim jezikom, pri marsikom pa tudi blodnje (*Phantasieren*), kar je bilo mogoče opaziti v mestu Črnomelj, Desincu, Doblčah in drugih krajih, ki spadajo v to [črnomaljsko] župnijo. Številni bolniki so umrli 4., 5. ali 6. dan, kdor pa je toliko dni preživel, jo je srečno odnesel. Sicer pa sta v številnih vaseh na dan umrli po dve osebi, tudi tri in v vsej župniji največ šest, kar je milostno razvidno s seznama. Predvidevam, da je ozdravela petina bolnikov, ko so jim, posebej takoj na začetku, odprli žilo (*die Ader geöffnet*) in jim pomagali z domačimi sredstvi (*mit haußmitln an die handt gegangen*), ki sem jim jih tudi jaz pustil uporabiti (*Welliche ich Ihnen auch Apliciren Lasßen*), in na primeru bolnikov, ki sem jih vizitiral, lahko potrdim, da so jim pomagala. Zdaj je o tej bolezni le malo sledov (*zu Spüren*) ali nobenih več. Ta bolezen ni bila edina med tamkajšnjimi ljudmi, ampak razsajajo (*es legiern*) pri tamkajšnjih otrocih še

39 Prav tam, fol. 99.

40 Prav tam, šk. 889, fasc. 393/II, 15. 2. 1725.

41 Franc Ksaver Zalokar (1689–1765), leta 1735 poplemeniten v pl. Sallensteina, je bil Ljubljčan, sin upravitelja komende nemškega viteškega reda v ljubljanskih Križankah. Ni znano, kje je študiral in postal doktor medicine. Kot zdravnik kranjskih deželnih stanov na Dolenjskem je v Novem mestu živel vsaj od leta 1722. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 193–196 in 199.

42 SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 889, fasc. 393/II, 26. 2. 1725.

43 Nanj je opozoril že Anton Koblar v prispevku O človeški kugi na Kranjskem v prvem letniku *Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko* leta 1891 (Koblar, O človeški kugi, str. 54). Z napačno letnico 1724 – ker je Koblar govoril o kugi v tem letu – je poročilo, ne da bi citiral vir, leta 1934 po njem povzel Vladimir Travner v monografiji o kugi (Travner, *Kuga na Slovenskem*, str. 132). Označil ga je za »kulturno-zgodovinsko zelo zanimivo«, opozoril pa samo na slabe higienske razmere kot vzrok za naglo širitev okužb. Sam sem mu leta 2001 v *Kroniki* pri obravnavi kužnih bolezni na Dolenjskem namenil odstavek, ki je – ne brez napak – vključeval tudi Zalokarjeve diagnoze in opise poteka bolezni ter osnovne statistične podatke (Golec, Kužne epidemije, str. 60).

koze (*die orschlechten*),⁴⁴ precej pogosto je mogoče opaziti tudi pljučne bolnike (*die Lungensüchtigen Leitten*) in difterijo (*Stöckh=Cathar*).

V metliški župniji jih je za to boleznijo prav tako umrlo veliko, zdaj pa nimam več kakor enega pacienta (ki je s to boleznijo okužen v mestu), ampak samo otroke s kozami (*orschlechten*), pri nekaterih tudi z vročičnim katarjem (*hizige Cathar*), kot je razvidno s seznama bolnih in umrlih.

V viniški župniji te bolezni ni bilo mogoče zaslediti, zdaj pa so (tudi) tam bolniki in seznam izkazuje, koliko jih je umrlo.

V župniji Semič te bolezni prav tako ni bilo mogoče opaziti.

Poleg teh 4 župnij je bila vizitirana župnija Podzemelj. Nekaj bolnikov čuti zbadanje v podrebrju (*Seithenstöckhen*), otroci pa imajo koze (*mit denen orschlechten*), vendar ni zaradi tega nihče umrl.

Vse te župnije sem vizitiral od vasi do vasi, kjer so ležali bolniki, tudi poizvedel (*Examinirt*), kako so ljudje umrli, koliko dni so ležali in koliko jih je naenkrat zbolelo v hiši, kar je prav tako razvidno s seznama.

Za kakšno bolezen sodim, da gre (*ich solliche Judicire*)? Ne morem ji najti nobenega drugega imena kakor *Pleuritidis Malignae* [maligno vnetje poprsnice], kar mi kažejo (*mir darthun*) simptomi (*Symptomata*) in diagnostična znamenja (*Signa diagnostica*) v zgoraj navedenem opisu (*description*). Za to, da so bolezen dobili drug od drugega, navajam tale razlog: ker so v majhni hiši z zajemanjem sape (*durch die Schöpfung des Adems*) nase potegnili miazme⁴⁵ (*Miasmata an sich gezogen*) in so se te s fermentiranjem razširile v kri (*sich in dem geblüth mit Fermentierung dilatirt*), jo zajedle (*auch solliches Inspisirt*), povzročile vnetje medrebrnih membranskih delov (*mit Inflammierung Partium intercostalium et Membranosarum occupieret*) ter potem v človeških telesih povzročile to zlo. K temu je nemalo pripomoglo pred tem spreminjajoče se vreme, ki je bilo kmalu vroče, kmalu hladno in pogosto mokro, zato se mora kri premikati različno hitro (*das geblüeth sich in vnterschüdlliche Motus Variern*). Sočasno so svoje prispevale še zvezdne konjunkcije (*die Coniunctiones Astrorum*), tako da je imele ta bolezen po sebi neko stopnjo malignosti (*Einigen Gradum Malignitatis an sich gehabt hat*).

Poleg tega je mogoče opaziti (zu *Consideriern*) še drug razlog, ki izhaja iz družbenih razmer (*per Statum Politicum*), in sicer, če pri teh ljudeh kdo umre, imajo slabo navado, da truplo odnesejo v že sicer ozko in močno zakurjeno sobo (*Stuben*), posedejo okoli nje-

ga in za povrh vzamejo s seboj v sobo žerjavico, ki jo imenujejo pekve (*Peque*), in se tako, skorajda bi lahko rekli, pečejo skupaj s truplom. V takih sobah, kjer so pogosto tudi mlada jagnjeta in druga, oprostite izrazu (*Rdo:*) [*reverendo*], živina, začnejo mrliški obed (*die Toth Mallzeith*) ali *Carmina*, kot ga običajno imenujejo Hrvati (*die Croäthen*),⁴⁶ kjer se veliko je in še več pije. S takim preobiljem se ljudje zelo ogrejejo in k temu s spremenjenim zrakom (*per Comutatatum aerem*) še vlečejo nase miazme (*die Miasmata*) z mrliča, po končanem obedu pa gredo iz zelo tople sobe spet na mraz. Takšne *Carmina* ali mrliške obede in prinašanje pekve (*die Pequa*) ali žerjavice v sobe (*in die Zimmer*) sem jim v imenu častite oblasti (*Hochlöbl:[icher] Stöll*) [deželnih stanov] prepovedal, ko je tiste dni v neki sobi v Črnomlju, v mestu, izpustil dušo napol pečen otrok, ki je padel na pekve (*auf die Pequa gefahlen*), ter sem dal vsakega mrtveca takoj umakniti (*absondern*) od živih. Šele nedavno mi je tamkajšnji gospod vikar pripovedoval, da je, ko je hotel spovedati nekega bolnika, zagledal pod posteljo ležati drugega in ga je poslal ven, da ne bi slišal bolnikove spovedi, bolnik pa mu je rekel: 'Tale pod mojo posteljo ne bo več mogel vstati, ker je že mrtev.' Po tem je mogoče presoditi, kako ti ljudje živijo. Hotel sem tudi odpreti nekaj trupel, a v tem času nisem naletel na nikogar s to boleznijo.

Toliko sem Vaši visoki grofovski ekscelenci itd., visoki grofovski milosti, častitljivim milostljivim in milostljivim z vso ponižnostjo želel poročati in se pri tem visoki milosti poslušno priporočiti.

Datum Novo mesto, 26. februarja 1725.

Vaši visoki grofovski ekscelenci, visoki grofovski milosti, častitljivim milostljivim in milostljivim pokornici

Franc Ksaver Zalokar, doktor medicine (*Franz Xaveri Sallakher mdr*)«

Zalokarjevo poročilo torej razkriva, da je šlo pri »sumljivi bolezni« za maligno vnetje poprsnice. Ker so ga spremljala še druga nalezljiva obolenja – zlasti koze in katar –, je bilo umiranje tem bolj množično, kar je pri deželni oblasti izzvalo manjšo zaskrbljenost in predvsem previdnost. Kot je videti, ni nihče predvideval, da bi se lahko v Beli krajini pojavila kuga, saj o njej s turškega ozemlja že več mesecev ni bilo poročil in bi zelo težko neopazno prešla kar tri meje, med osmansko državo in Vojno krajino, med Vojno krajino in Civilno Hrvaško ter končno še kranjsko deželno mejo.

Koliko je bilo v Beli krajini vseh obolelih za nalezljivimi boleznimi ter koliko jih je ozdrave-

44 Urschlechten, Urschlacht (<https://www.dwds.de/wb/dwb/urschlacht>) (december 2023).

45 S tem izrazom so v medicini označevali izparjene gnilih organskih snovi, ki so jih imeli za povzročitelje različnih nalezljivih bolezni (<https://fran.si/iskanje?View=1&Query=miazma>) (december 2023).

46 Z izrazom Hrvati so mišljeni Belokranjci, ker so se v tem času tako identificirali (Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 24).

lo in umrlo, ostaja neznanka. Seznam obolelih in umrlih – priloga Zalokarjevemu poročilu – je namreč za analiziranje prizadete populacije uporaben manj, kot se zdi na prvi pogled. Kot se je izkazalo, so namreč izvorni le posamezni deli seznama, tisti, ki navajajo obolele in čas trajanja obolelosti, večidel pa gre za podatke iz mrliških matičnih knjig. Ni jasno, zakaj se je dr. Zalokar odločil, da jih vključi v poročilo, saj se še zdaleč ne nanašajo samo na žrtve epidemije in tako o njej ne dajejo realne slike. Zalokar jih je najverjetneje pridobil tako, da so mu jih v prepisu dostavili župnijski duhovniki, ne da bi torej matice imel sam v rokah. Vse prepise iz matičnih knjig je nato lastnoročno ponovno prepisal in jih s svojimi podatki združil v en dokument, o čemer priča enotna pisava, prepoznavna kot njegov rokopis.⁴⁷

Natančne podatke o umrlih je dobil samo iz treh od petih belokranjskih župnij – iz metliške, črnomaljske in viniške. Razlog, da ni mogel podati poimenskega poročila o umrlih v župnijah Podzemelj in Vinica, ampak namesto tega zgolj njihovo približno število, je ta, da mrliških matic tam tedaj še niso vodili, kar je z nekoliko drugačnimi besedami povedano na koncu seznama: da umrlih niso zapisovali.⁴⁸ Umrle osebe s seznama je danes mogoče preveriti le v najstarejših ohranjenih mrliških knjigah župnij Metlika (vodene od 1720) in Semič (vodene od 1721),⁴⁹ medtem ko je mrliška knjiga črnomaljske župnije iz tega časa že dolgo pogrešana.⁵⁰

Kot se je izkazalo, se je med prepisovanjem pripetilo kar nekaj napak, na kar v objavi seznama sproti opozarjajo opombe. Nekatere prepisovalske napake so Zalokarjeve, druge pa izvirajo že od duhovnikov. Več oseb iz matic je izpuščenih, včasih pa je zamešan vrstni red. Tako so se pokojniki iz župnije Metlika, ki so preminili med 20. in 24. januarjem, znašli na seznamu za 17. februarjem, Stanislav Janžekovič (*Stanislaus Janshekuuizh*) iz metliške mrliške knjige⁵¹ pa je zaradi

prepisovalčeve površnosti – verjetneje zdravnika kakor duhovnika – postal Jenže Kunič (*Jense Kuniz*).

Določene razlike med matico in seznamom lahko pripišemo samo duhovniku. Ni namreč mogoče, da bi zdravnik nedomačin poznal ljudske oblike imen in priimkov. V metliški mrliški matici je, denimo, ime umrlega zapisano kot *Georgius Vranizhar*,⁵² na Zalokarjevem seznamu pa je ista oseba imenovana *Juri Ranizer*. *Catharina Keperzouka* se je po mrliški knjigi imenovala *Catharina Coporizin*,⁵³ *Catharina Nouakin* pa *Catharina Novoselka*.⁵⁴ Da je umrle najprej izpisal duhovnik in ne zdravnik, najneposredneje priča dejstvo, da je na Zalokarjevem seznamu pri Ratkovičevem otroku naveden kraj smrti Bereča vas, medtem ko v mrliški matici navedbe kraja pomotoma sploh ni, je pa vpisano očetovo ime Ivan.⁵⁵ Duhovnik je torej kraj dodal iz lastnega védenja ali iz predloge za vpisovanje v matično knjigo.

Izpisi iz župnijskih matičnih knjig ne dajejo realne podobe o umrljivosti zaradi nalezljivih bolezni, saj so duhovniki iz njih preprosto izpisali vse v določenem časovnem razponu umrle osebe. Med umrlimi so tako tudi številni, ki jih ni pokosila nobena epidemična bolezen. Omenjena Katarina Novosel oziroma Novak je, denimo, umrla nagle smrti (*repentina morte*), kot so v maticah označevali zlasti kap. Za ženo Jenžeta Starihe iz župnije Semič pa Zalokarjev seznam pove, da je bila bolna že dve leti. Po drugi strani bi lahko sklepali, da je Ivan Turk s Tanče Gore v črnomaljski župniji, ki mu izpis iz mrliške matice daje kar sto let, gotovo umrl zaradi starosti, a ga Zalokar navaja kot žrtev epidemije.

Z matičnimi knjigami si novomeški zdravnik ni mogel veliko pomagati, saj vanje tedaj in še vse do leta 1784 niso vpisovali vzroka smrti.⁵⁶ Taki podatki so izjema, zlasti če je šlo za nesrečo ali kap in je bilo treba opravičiti, zakaj oseba pred smrtjo ni bila prevedena po duhovniku. Komaj kdaj in komaj kje so kot vzrok navedli tudi nalezljivo bolezen.⁵⁷ V semiški in metliški mrliški matici leta 1725 ni nobenega takega primera, in vendar je

47 Poleg tega je nekatere glasove zapisoval drugače, kot so zapisani v metliški mrliški matici, zlasti [č] kot z namesto z dvočrkjem *zh* (na primer *Gersiz* za *Gersizh*, *Vranizerin* za *Vranizharin*) (Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, M 1720–1739, pag. 33).

48 Najstarejša podzemeljska mrliška matica se začenja leta 1725, viniška pa leto pozneje (NŠAL, ŽA Podzemelj, Matične knjige, M 1725–1768; ŽA Vinica, Matične knjige, M 1726–1784). Prim. *Vodnik po matičnih knjigah*, str. 437 in 774.

49 Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, M 1720–1739; NŠAL, ŽA Semič, Matične knjige, M 1721–1770.

50 Najstarejša ohranjena mrliška matica župnije Črnomelj se začenja leta 1758 (NŠAL, ŽA Črnomelj, Matične knjige, M 1758–1803). Starejše so pogrešane najmanj pol stoletja (*Vodnik po matičnih knjigah*, str. 85).

51 Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, M 1720–1739, pag. 38.

52 Prav tam, pag. 33.

53 Prav tam, pag. 36.

54 Prav tam, pag. 34.

55 Prav tam, pag. 33.

56 *Vodnik po matičnih knjigah*, str. LXII–LXIII.

57 V najstarejši mrliški matici ljubljanske stolne župnije najdemo, denimo, prvo leto zapis, da je plemič Vid Moscon umrl 15. julija 1635 za kozami (*propter Variolarum*) (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1635–1658, pag. 10). Desetletje za belokranjsko epidemijo pa so kože (*ex variolais*) redno vpisovali kot vzrok smrti v Kamniku od 28. decembra 1735 do 31. julija 1736 (NŠAL, ŽA Kamnik, Matične knjige, M 1731–1747, pag. 31–37).

vzrok nekajkrat zapisan na Zalokarjevem seznamu, kar pomeni, da je lahko takšne podatke dobil samo od duhovnikov, ti pa so jih očitno črpali iz lastnega, tedaj še svežega védenja. Zalokarjev seznam ima takšno navedbo za eno osebo iz župnije Črnomelj ter za več umrlih iz župnij Semič, Vinica in Podzemelj.

[Priloga poročilu]

»Seznam obolelih v župniji Črnomelj (*Lista der khrankhen in Tschernempler pfar*)

Desinec (zu *Desinz*)

[Oboleli]

Žena Jureta Agniča s hčerko (*Jure Agniz weib mit tochter*), zbadanje v podrebrju (*in saithenstehen*), že okreva ta (*schon in Convalescenz*)

V Milkovičevi hiši (*Im Milkoviz behausung*) je (*befindet sich ainer*) eden z zbadanjem v podrebrju

Umrli

Mihael Milkovič, gospodar in gospodinja (*Mihael Milkoviz wirth vnd within*), oba sta umrla v 8 dneh, v tej hiši zgoraj imenovani bolnik⁵⁸

V hiši Mihaela Milkoviča (*Im Mihael Milkoviz behausung*) gospodar in gospodinja, ta dva sta umrla v 9 dneh, tretji pa peti dan zatem (*der 3te in 5ten darauf*)⁵⁹

Andrej Štajer (*Andre Stajer*) umrl tretji dan⁶⁰

Ive Glasič (*Ive Glasiz*) gospodar in gospodinja oba v razmiku 14 dni (*zwischen 14 tagen bede*)⁶¹

Kočevje (*In Hosevie*)

Oboleli (*khrankhe*)

Janže Weiss (*Janse Waiss*), zbadanje v podrebrju, ležal 4 dni (*ligend 4 tag*)

Umrli od 1. januarja 1725

Marinka, 3-letni otrok (*Marinka ain khindt 3 Jarig*), shiranje (*in obzirung*)⁶²

58 Iste osebe je Zalokar neposredno zatem popisal še enkrat, le da je število dni povišal za enega, na devet, in zapisal, da je peti dan za njima umrla tudi tretja oseba.

59 V nadaljevanju sta na popisu umrlih, sestavljenem na podlagi mrliške matice, drug za drugim na 37. in 38. mestu popisana 23-letna Ana in 40-letni Mihael Milkovič, oba iz Desinca. Tretja umrla oseba iz te hiše je bila bodisi 40-letna Marija Milkovič, popisana pod zaporedno št. 42, bodisi 50-letna Katarina Milkovič s št. 47, tudi ti dve iz iste vasi.

60 V nadaljevanju na popisu umrlih, sestavljenem po mrliški matici, ni nobenega Andreja Štajerja, ampak samo 54-letna Katarina Štajer iz Desinca pod zaporedno št. 43.

61 Na popisu umrlih iz mrliške matice ga najdemo kot 54-letnega Ivana Lašiča (*Joannes Lasiz*) iz Desinca (zaporedna št. 14), ni pa njegove žene, razen če je med umrlimi ženskami napaka pri priimku.

62 Na popisu umrlih iz mrliške matice ni nobenega otroka iz Kočevja.

Dobliče (*in Doblizie*)

Oboleli (*khrankhe*)

Ana Štajdohar (*Ana Staidocherin*), 45 [let], zbadanje v podrebrju, ležala 14 dni (*ligend 14 tag*)

Urša Žagar (*Ursa Sagarin*), 48 [let], zbadanje v glavi (*kopf aposten*)

Ivan Vrtin (*Juan Vertin*), izliv iz ušesa (*ain fluß rinendt aus dem ohr*)

Anka Posavanka (Anka Posauvanka), zbadanje v podrebrju, ležala 14 dni, v okrevanju (*in reconvalenscenz*)

Peter Vrtin, 3 dni zbadanje v podrebrju

V tej hiši je pred 8 dnevi umrl gospodar, gospodinja čez 4 dni (*über 4 tag*),⁶³ 3 ljudje so okrevali (3 *menscher aufkhumen*)

Tanča Gora (*in Tanz berg*)

Mihael Klobučar (*Mihael Klobzar*), 2 dni bolan, zbadanje v podrebrju

Sledijo umrli (*Volgen todte*)

Ivan Turk (*Juan Turkh*), star 100 let⁶⁴

V župniji Semič (*In Schemizer phar*)

Črešnjevce (*Cresnoviz*)

Špela Petrič (*Spela Petrizin*) za kozami (*in orschlechten*)⁶⁵

Župnija Metlika (*pfahr Metling*)

Oboleli v Predmestju (*khrankhe vor der stat*)

2 otroka Florijana Kostelca (*Florian Kostelz 2 khinder*) za kozami

V hiši Gregorja Rotarja (*in Gregor Rother behausung*) dekla (*das dienst mensch*), ležala 8 dni, zbadanje v podrebrju

Matija Ibšič (*Mathias Ibschiz*) za vročičnim katarjem (*in hizigen Cathar*)

Prav tako v tej hiši dekla (*ain dienst mensch*) za rdečico [erizipel] (*in Rotlauf*)

Hiša Marije Robul (*Mariae Robulin hauß*), hlapec (*ain khnecht*), za zbadanjem v podrebrju, ležal 8 dni

Žena Ivana Brusa (*Juan Brus sein weib*), stara 45 let, za vročico (*in hizigen fierber*)

Marinka Frišnic (*Marinka Frischniz*), ležala zaradi revmatičnega izliva (*ligend in reumatischen flus*), stara 80 let

63 Glede na datacijo Zalokarjevega poročila 26. februarja 1725 sta osebi umrli 18. in 22. februarja. Nobene ni na popisu 52 umrlih, sestavljenem na podlagi mrliške matične knjige. Skoraj brez dvoma sta med tistimi približno 12 umrlimi, ki dotlej še niso bili vpisani v mrliško matico.

64 Na popisu umrlih iz mrliške matice je naveden na zadnjem, 52. mestu.

65 Oseba je najverjetneje samo zbolela in ne tudi umrla. Na seznamu umrlih na podlagi mrliške matice v nadaljevanju Zalokarjevega poročila ter v sami matici je ni.

Božakovo (*In dorf Wosianka*)⁶⁶

Eden zaradi zbadanja v podrebrju (*In saithen stechen ainer*)

Sledijo umrli iz mrliške knjige župnije Metlika
(*Volgen todte aus dem todten buch von pfahr Metling*)

Dragomlja vas (*Dragomls dorff*)

6. januarja Ivan Geršič (*Joannes Gersiz*), 60 let

Bereča vas (*Merez dorff*)⁶⁷

Istega dne Ivan Ratkovič (*Joannes Ratkoviz*), 5 let⁶⁸

Rosalnice (*Rosaniz*)

Istega dne Doroteja Vraničar (*Dorothea Vranizerin*), 45 let

Rosalnice (*Rosaniz*)

Jurij Vraničar (*Juri Ranizer*), 56 let

Trnovec (*Staroiz*)⁶⁹

10. januarja Ana Bratanič (*Anna Wrathenizin*), 50 let

Vidošiči (*Vidosiz*)

Istega dne otrok Ivana Stepančiča (*ain khindt Jannis Stephaniz*), star en dan

Lokvica (*Loquiza*)

11. januarja Marko, otrok Ivana Težaka (*Marcus Joannis Thesag khindt*), star 8 let

Grabrovez (*Grobrauz*)

Istega dne otrok Jakoba Težaka (*Jacobi Thesag khind*), 3 leta

Istega dne otrok Jakoba Težaka, 3 mesece⁷⁰

Lokvica (*Loquiza*)

15. [januarja] Katarina Škof (*Catharina Skofauka*), 60 let

Vidošiči (*Vidosiz*)

Istega dne otrok Ivana Štefaniča (*Joannis Stephaniz ain khindt*), 1 leto

Lokvica (*Loquiza*)

15. [januarja] Ivan Rogan (*Joann Rogan*), 26 [let]

Suhor (*Suhar*)

16. januarja Katarina Novak (*Catharina Nouakin*), 60 let

Iz Predmestja (*aus der Vorstadt*)

Otrok Ivana Zormana (*ain khind Joannis Schorman*), 9 let

Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)

Istega dne en otrok (*ain khind*), 3 leta⁷¹

Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)

66 Za identifikacijo toponima prim. oznako *Wosiackh* za Božakovo v urbarju nemškega viteškega reda iz leta 1490 (Kos, *Urbarji za Belo krajino*, str. 202).

67 V mrliški knjigi: *ex Bereza vas* (Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, M 1720–1739, pag. 33).

68 V mrliški knjigi: otrok Ivana Ratkoviča (*infans Joannis Rathkouizh*) (prav tam, pag. 33).

69 Kraj je iz Zalokarjevega poročila neprepoznaven. V mrliški knjigi: *ex Ternauetz* (prav tam, pag. 33).

70 Napačno prepisano iz mrliške knjige, v resnici otrok Ivana Ratkoviča (*infans Joannis Rathkuuizh*) (prav tam, pag. 33).

71 Otrok tudi v mrliški knjigi nima imena in priimka (prav tam, pag. 34).

18. januarja Katarina Špolar (*Catharina Spolarka*), 60 let

Rosalnice (*Rosaniz*)

19. [januarja] Ivan Mihael Težak (*Joann Mihal Thesag*), 45 [let]

Rosalnice (*Rosaniz*)

Istega dne Marija Vraničar (*Maria Vranizerin*), 30 let

Križevska vas (*Krijseuska uas*)

Istega dne Mihael Lončarič (*Michael Lanzeriz*), 50 let

Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)

Neža Rezdroska (*Agnes Resdroska*),⁷² 60 let

Bereča vas (*Wereza*)

Istega dne Marko Težak (*Marcus Thesag*), 60 let

Bereča vas (*ex We[re]za*)

en otrok Ratkovič (*ain khind Ratkoviz*)⁷³

Gornji Suhor (*von ober Suhar*)

20. januarja Marko Geršič (*Marcus Gersiz*), 50 let

Hrast (*ex Hrast*)

Istega dne otrok Marka Firja (*Marci Fier khind*), star en mesec

Lokvica (*Loquiza*)⁷⁴

otrok Marka Težaka (*ain khind Marci Thesag*), 2 leti

[Na tem mestu je izpuščenih 12 vpisov iz mrliške matice od 20. do 27. januarja, ki so dodani na koncu.]

Lešče [Malo Lešče] (*Lesza*)

27. januarja Katarina Štefanič (*Catharina Stephanizka*), 55 let

Lokvica (*Loquiza*)

28. januarja otrok Janeza Težaka (*ain khind Joannis Thesag*), 4 leta⁷⁵

Lokvica (*Loquiza*)⁷⁶

28. januarja Katarina Keperčovka (*Catharina Keperzouka*),⁷⁷ 55 let

Železniki (*Selesnik*)

Istega dne Mihael Bregar (*Michael Wregar*), 20 let

Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)

27. januarja Katarina Plavčar (*Catharina Plauzerin*), 60 let

Iz mesta [Metlika] (*aus der Stadt*)

29. januarja en otrok (*ain khind*),⁷⁸ 2 leti

Drašiči (*Drosiz*)

30. januarja Ana Geršič (*Anna Gershizin*), 50 let

Iz mesta [Metlika] (*aus der Stadt*)

72 V mrliški matici *Agnes Rasdraska* (prav tam, pag. 34).

73 V mrliški matici 6-letni otrok Marka Ratkoviča (*infans Marci Rathkuvizh*) brez navedbe kraja (prav tam, pag. 35).

74 V mrliški matici datum 20. januar (prav tam, pag. 35).

75 Med tem in naslednjim vpisom je v mrliški matici še eden: Martin Rogan iz Lokvice, star približno 12 let (prav tam, pag. 36).

76 V mrliški matici Bušinja vas (*ex Bushina vas*) (prav tam, pag. 36). Lokvica je pomotoma vzeta iz prejšnjega vpisa smrti Martina Rogana, ki je na seznamu izostal.

77 V mrliški matici je priimek Koporič (*Coporizin*) (prav tam, pag. 36).

78 V mrliški matici je tudi očetovo ime Martin (*infans Martini*) (prav tam, pag. 37).

1. februarja Marija (*Maria*),⁷⁹ 60 let
Rosalnice (*Rosaniz*)
6. februarja Blažavka (*Wlasauka*),⁸⁰ 50 let
Železniki (*Selesnik*)
9. februarja Ivan Bregar (*Joannes Bregar*), 30 let
Bojanja vas (*Boiaina*)
11. februarja Helena Rosavka (*Helena Rosauka*), 50 let
Lešče [Malo Lešče] (*Lesza*)
11. februarja en otrok (*ain khind*),⁸¹ 3 leta
Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)
9. februarja en otrok (*ain khind*),⁸² 3 leta
9. februarja Uršula Ibšič (*Ursula Ibsizin*), 70 let⁸³
Lokvica (*Loquiza*)
12. februarja Ana Rogan (*Anna Roganka*), 24 let
Drašiči (*Drasiz*)
15. februarja otrok Stanislava Milkoviča (*ain khind Stanislai Milkoviz*), 2 meseca
Lešče [Malo Lešče] (*Lesza*)
Istega dne Jenže Kunič (*Jense Kuniz*),⁸⁴ 40 let
Grabrovec (*Gobouz*)⁸⁵
14. februarja otrok Stanislava Kunčarja (*ain khind Stanislai Kunzar*)
Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)
10. februarja Doroteja (*Dorothea*), 60 let
Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)
17. februarja en otrok (*ain khind*), 1 leto
[Naslednji vpisi do konca župnije Metlika so na nepačnem mestu.]⁸⁶
Iz mesta [Metlika] (*aus der Stadt*)
Istega dne [20. januarja]⁸⁷ otrok nekega vojaka (*ain khind aines soldathen*), star 1 uro⁸⁸
Železniki (*Selesnik*)

79 V mrliški matici Marija Pravica (*Maria Prouiza*) (prav tam, pag. 37).

80 V mrliški matici Barbara Bašlavka (*Barbara Bashlauka*) (prav tam, pag. 37).

81 V mrliški matici otrok prišleka Petra (*infans Petri adueneae*) (prav tam, pag. 37). Sledita mu dva na seznamu izpuščena vpisa: 7. februarja otrok Marka Skaramuca (*infans Marci Skaramucz*) iz Predmestja, star 7 let (prav tam, pag. 37), in 8. februarja otrok Mihaela Menkovca (*infans Micholis Menkauz*) iz Predmestja, star 4 leta (prav tam, pag. 38).

82 V mrliški matici otrok Ivana Berložna (*infans [...] patris Joannis Berlosen*) iz Predmestja, 3 leta (prav tam, pag. 38).

83 V mrliški matici je naveden tudi kraj Predmestje (*ex Suburbio*), vpis pa je med vpisoma z datumoma 9. in 11. februarja (prav tam, pag. 37).

84 V mrliški matici Stanislav Janžekovič (*Stanislaus Janshekuuizh*) (prav tam, pag. 38).

85 V mrliški matici: *ex Grabrouez* (prav tam, pag. 38).

86 V mrliški matici sledijo 20. januarju (prav tam, pag. 35–36). Prepisovalec jih je pomotoma izpustil in nato dodal na koncu.

87 V mrliški matici je datum 20. januar 1725 (prav tam, pag. 35).

88 V mrliški matici otrok vojaka Petra (*infans Petri militis*), umrl star pol ure (prav tam, pag. 35). Očitno je bil krščen v sili, saj njegovega krsta v krstni matici ni (prav tam, R 1723–1732, pag. 75).

21. januarja Peter Bregar (*Petrus Bregar*), 30 let
Vidošiči (*Vidosiz*)
19. januarja Marko Slobodnik (*Marcus Slobodnig*), 40 let
Bereča vas (*Wereza v*) (*sic!*)⁸⁹
21. januarja otrok Andreja Ratkoviča (*ain khind Andree Ratkoviz*), 3 leta
Bojanja vas (*Woiaina*)⁹⁰
Istega dne otrok Andreja Petriča (*ain khind Andree Petriz*),⁹¹ 3 leta
Iz mesta [Metlika] (*aus der Stadt*)
Istega dne otrok nekega vojaka (*ain khind aines scholdathen*),⁹² star 2 dni
Iz Predmestja (*aus Vorstadt*)
26. januarja Katarina Soldatič (*Catharina Soldatizka*),⁹³ 50 let
Iz mesta [Metlika] (*aus der Stadt*)
27. januarja Stanislav (*Stanislaus*),⁹⁴ 62 let
Iz mesta [Metlika] (*aus der Stadt*)
27. januarja en otrok (*ain khind*), 5 let⁹⁵
Križevska vas (*Krijkusha uas*)⁹⁶
26. januarja Peter Matkovič (*Petrus Matikoviz*),⁹⁷ 30 let
Bereča vas (*Wereza vas*)
Istega dne otrok Ivana Matkoviča (*Joannis Matikoviz khindt*),⁹⁸ 4 leta
Lokvica (*Loquiza*)
24. januarja otrok Ivana Težaka (*ain khind Joannis Theasag*), 2 leti

Župnija Črnomelj – umrli od 1. januarja [po mrliški matici]

(*Phar Tschernembl von ersten Jener todte*)

1 – Tribučje (*von Tribuz*)

en otrok (*ain khind*), 3 leta

2 – Čudno selo (*von Zudnu Selu*)

Neža Žagar (*Agnes Sagarin*), 70 let

3 – Predmestje (*aus der Vorstadt*)

10. januarja Jurij Guštin (*Georgius Gustin*), 35 let

4 – Desinec (*von Desinz*)

89 V mrliški matici: *ex berezha vas* (prav tam, pag. 35).

90 V mrliški matici: *ex Bojainia vas* (prav tam, M 1720–1739, pag. 35).

91 V mrliški matici otrok Matije Petriča (*infans Matthiae Petrizh*) (prav tam, pag. 35).

92 V mrliški matici otrok vojaka Petra (*infans Petri militis*), istega kot zgoraj (prav tam, pag. 35). Tudi krsta tega otroka v krstni matici ni (prav tam, R 1723–1732, pag. 74).

93 V mrliški matici Katarina Sedlar (*Catharina Sedlaricza*) (prav tam, M 1720–1739, pag. 35).

94 V mrliški matici vojak Stanislav (*Stanislaus miles*), starost popravljena s 64 na 62 let (prav tam, pag. 36).

95 V mrliški matici otrok Frančišek (*infans Franciscus*), star 4 dni, brez navedbe kraja (prav tam, pag. 36).

96 V mrliški matici: *Ex Kriseuska vas* (prav tam, pag. 36).

97 V mrliški matici Matkovič (*Mathkuuich*) (prav tam, pag. 36).

98 V mrliški matici Matkovič (*Mathkuuich*) in brez datuma (prav tam, pag. 36).

10. januarja Marjeta Balšič (*Margareta Walsizin*), 40 let
 5 – Čudno selo (*von Zudnu Selu*)
 16. januarja Matija Stragan (*Mathias Stragan*), 75 let
 6 – Predmestje (*aus der Vorstadt*)
 Marija Malič (*Maria Malizin*), 64 let
 7 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 en Gliničev otrok (*ain khindt Gliniz*), 3 tedni
 8 – Telčji Vrh (*Telz berg*)
 Marija Volfert [Bufert] (*Maria Wolfertin*), 56 let
 9 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Marija Česnik (*Maria Zesnikhin*), 75 let
 10 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Marija Planinc (*Maria Planinkin*), 65 let
 11 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Marjeta Mozal (*Margareta Mosalin*), 22 let
 12 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Jurij Čehin (*Georgius Zehin*), 68 let
 13 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 en otrok (*ain khind*), 5 tednov
 14 – Desinec (*Desiniz*)
 Ivan Lašič (*Joannes Lasiz*), 54 let
 15 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Doroteja Črnovel (*Dorothea Zernoulin*), 65 let
 16 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Katarina Mihelčič (*Catharina Michelzizin*), 55 let
 17 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Marija Erdel (*Maria Erdelin*), 40 let
 18 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Marjeta Vančič (*Margaret Vanzizin*), 30 let
 19 – Tribuče (*Tribuz*)
 Ivan Bartol (*Joannes Bartol*), 45 let
 20 – Vojna vas (*von Voinavas*)
 Katarina Rojec (*Catharina Roikhin*), 65 let
 21 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Marjeta Volf (*Margareta Wolfin*), 57 let
 22 – Zastava (*von Sastaua*)
 Primož Cunderman (*Primus Zundermohn*), 76 let
 23 – [brez kraja]
 otrok Marjete Vajlant/Balant (*Margareta Wailontin ain khind*), 1 teden
 24 – Dobljče (*von Debliz*)
 Miha Plavc (*Micha Plauz*), 67 let
 25 – Mihelja vas (*von Michela uas*)
 Štefan Grahek (*Stephan Graheg*), 45 let
 26 – Mihelja vas (*von Michela uas*)
 Marija Grahek (*Maria Grahikhin*), 52 let
 27 – Mihelja vas (*von Michela uas*)
 Ivan Brunskule (*Joannes Bronscule*), 50 let
 28 – Mihelja vas (*von Michela uas*)
 Anna Kvarc (*Anna Quarkin*), 45 let
 29 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Jurij Suša (*Georgius Susa*), 30 let
 30 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Jožef Čehin (*Josephus Zehin*), 4 leta
 31 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Ivan Črnič (*Joannes Zerniz*), 3 leta

32 – Kočevje (*aus Kozevie*)
 Marija Volek (*Maria Volekin*), 40 let
 33 – Predmestje (*aus der Vorstadt*)
 Janez Krstnik Požar (*Joannes Baptista Posar*), 36 let
 34 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Mihael Hervat (*Michael Heruat*), 40 let
 35 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Magdalena Štefanič (*Magdalena Stephanizin*), 22 let
 36 – Loka (*aus Loca*)
 Mihael Corek/Čorek [Čurk] (*Michael Zoreg*), 42 let
 37 – Desinec (*von Desinz*)
 Ana Milkovič (*Anna Milkovizin*), 23 let
 38 – Desinec (*von Desinz*)
 Mihael Milkovič (*Michael Milkoviz*), 40 let
 39 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Matija Vokalič/Bokalič (*Matia Vokaliz*), 23 let
 40 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Matija Voketič (*Mathia Voketiz*), 2 tedna
 41 – Čudno selo (*von Zudnu selu*)
 Katarina Mišica (*Catharina Misizka*), 80 let
 42 – Desinec (*von Desinz*)
 Marija Milkovič (*Maria Milkovizin*), 40 let
 43 – Desinec (*von Desinz*)
 Katarina Štajer (*Catharina Staierin*), 54 let
 44 – Loka (*von Loka*)
 Marija Curk/Čurk (*Maria Zurkin*), 8 let
 45 – Iz mesta [Črnomelj] (*aus der Stadt*)
 Katarina Varšič (*Catharina Warsizin*), 3 mesece
 46 – Dolenja vas (*von Dolena uas*)
 Jurij Švab (*Georgius Suob*), 50 let
 47 – Desinec (*von Desinz*)
 Katarina Milkovič (*Catharina Milkouizin*), 50 let
 48 – Kočevje (*von Hotzeuie*)
 Jurij Weiss (*Georgius Waiss*), 60 let
 49 – Paka (*von Paka*)
 Marija Špringer (*Maria Springerin*), 55 let
 50 – Mihelja vas (*von Michela uas*)
 Brunskolova (*Weruskoletin*), 36 let
 51 – Paka (*von Paka*)
 Katarina Stariha (*Catharin[a] Starichin*), 3 leta
 52 – Tanča Gora (*Tanz berg*)
 Ivan Turk (*Juan Turkh*), 100 let

Tistih, ki še niso vpisani v mrliško knjigo, se računa 12 oseb.

(*die aber noch nicht in dem todten buch verschriben sain werden gerechnet 12 Personen.*)

Sledijo umrli iz župnije Semič
 (*Volgen todte aus der Phar Semiz*)

3. januarja en otrok, star 1 leto⁹⁹

⁹⁹ Po mrliški matici otrok Ivana Šuštaršiča iz Drganjega Dola (NŠAL, ŽA Semič, Matične knjige, M 1721–1770, pag. 16).

25. januarja en otrok, star 7 mesecev¹⁰⁰
 29. januarja Štefan Judnič (*Stephan Judniz*), star 36 let, za sušico (*an der dihr*)¹⁰¹
 30. januarja žena Jenžeta Starihe (*Jense Stariha waib*), 24 let, 2 leti ležala bolna (*2 Jahr khrankh gelegen*)¹⁰²
 2. februarja žena Martina Mikliča (*Martin Mikliz waib*), stara 23 let, za kozami (*gestorben in Orschlechten*)¹⁰³
 4. februarja žena Mihaela Jakšeta (*Michael Jaksche waib*), stara 35, za vročičnim katarjem (*in hizigen Cathar*)¹⁰⁴
 7. februarja Jurij Jakše (*Juri Jaksche*), star 40 let,¹⁰⁵ za vročičnim katarjem (*in hizigen Cathar*)
 8. februarja žena Matije Kukarja (*Mathia Kukar weib*), stara 60 let¹⁰⁶
 9. februarja deček (*ain khnab*), 8 let,¹⁰⁷ za kozami (*in orschlechten*)
 10. februarja žena Jurija Derganca, 60 let,¹⁰⁸ za vročičnim katarjem (*in hizigen Cathar*)
 Istega dne en otrok, 6 let¹⁰⁹
 11. februarja Štefan Klemenc (*Stephan Klemenz*), star 60 let,¹¹⁰ za vročičnim katarjem (*in hizigen Cathar*)
 13. februarja en otrok, 3 leta¹¹¹
 13. februarja en otrok, 3 leta¹¹²
 13. februarja en otrok, 2 leti¹¹³
 14. februarja en otrok, 3 leta¹¹⁴
 Istega dne fant (*ain khnab*), 15 let¹¹⁵
 15. februarja en otrok, 1 leto¹¹⁶

100 Po mrliški matici Ana Marija Terezija, hči vojaka Antona Welthija (*Anthonij Welthi militis*), brez navedbe kraja. Krščena ni bila v semiški župniji (prav tam, R 1705–1732).

101 Po mrliški matici iz Kota (*ex Angulo*) (prav tam, M 1721–1770, pag. 16).

102 Po mrliški matici Marinka (*Marinka Joannis Staricha Vxor*), s Trebnjega Vrha (prav tam, pag. 16).

103 Po mrliški matici Katarina (*Catharina Martini Mikliz uxor*), z Oskoršnice (prav tam, pag. 16).

104 Po mrliški matici Marjeta (*Margaretha Michäelis Jagshe uxor*), s Pribišja (prav tam, pag. 16).

105 Po mrliški matici s Pribišja (prav tam, pag. 16).

106 Po mrliški matici s Starihovega Vrha (prav tam, pag. 16).

107 Po mrliški matici Martin, sin pokojnega Matije Bazga (*Martinus filius defuncti Matthiae Basseg filius*), z Vrtače (prav tam, pag. 16).

108 Po mrliški matici Helena, s Kala (prav tam, pag. 16).

109 Po mrliški matici otrok Ivana Drganca mlajšega (*proles Joannis Derganz Junioris*), s Štrekljevca (prav tam, pag. 16).

110 Po mrliški matici s Cerovca (prav tam, pag. 17).

111 Po mrliški matici Jurij, sin Matije Mogaja, iz Semiča (*ex Purga*) (prav tam, pag. 17).

112 Po mrliški matici Janez, sin Marka Ivca (*Marci Juez*), z Omote (prav tam, pag. 17).

113 Po mrliški matici Katarina, hči Štefana Lovrina, iz Kota (*ex Angulo*) (prav tam, pag. 17).

114 Po mrliški matici Jurij, sin Matije Starihe, s Sel (prav tam, pag. 17).

115 Po mrliški matici Matija, sin Jakoba Skudola, s Kota (*ex Kott*) (prav tam, pag. 17).

116 Po mrliški matici Ana, hči Jurija Lukežiča, z Mladice, stara leto in pol (prav tam, pag. 17).

Bolni ljudje v tej župniji (*Khrankhe laith in diser Phar*)
 ena porodnica (*ain khinder betherin*)
 dve drugi/dva druga za kozami (*ander zweij in orschlechten*)

Župnija Vinica (pfar Wainiz)

Ležijo bolni (*khrankhe ligend*)
 ena otročnica (*ain khinder betherin*)
 druga za vročičnim katarjem (*ain andere in hizigen Cathar*)
 eden [star] čez 80 let (*ain über 80 Jahr*)
 en tkalec, jetičen (*ain weber dirsichtig*)
 stara ženska, stara blizu 100 let (*ain altes waib, gegen 100 Jahr alt*)

Umrli (todte)

Računa se od božiča 26 [oseb] (*werden gerechnet die waihnachten 26*)

Župnija Podzemelj (phar Podseml)

Umrli (todte)

Od 1. januarja se računa 25 [oseb] (*von 1 Jener werden gerechnet 25*)

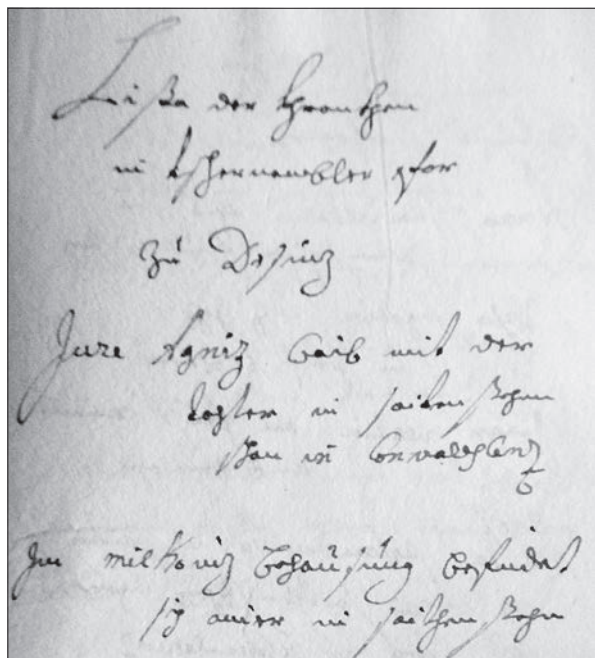
Bolni ljudje (*khrankhe laith*)
 ena otročnica za vročico (*ain khindel petherin khrankh in hizigen fieber*)
 druga dva otroka za kozami (*ander zwaij khinder in orschlechten*)
 5 drugih otrok za kozami (*andere 5 khinder in orschlechten*)

Druge župnije¹¹⁷ niso mogle dati poimenskega poročila o umrlih, ker teh niso zapisovale, ampak le številčnega (*die andern pharen haben von todten nit dem zuenambenden bericht nicht ertailen kenen wailen solihe nicht aufgeschriben, sondern nur numerile.*)«

Zalokarjev seznam in mrliške matične knjige treh župnij potrjujejo, da je bilo v tem času v Beli krajini še vedno vkvartirano vojaštvo, ki sicer ni več stražilo meje, in da so nekateri vojaki imeli s seboj družine. Med pokojnimi namreč najdemo starejšega, v Metliki umrlega vojaka in tri otroke vojakov, od katerih sta dva komaj rojena sorojenca umrla v mestu Metlika, tretji, ki je dočakal sedem mesecev, pa v župniji Semič.

Gledano v celoti je umrlo veliko otrok, na kar je dr. Zalokar še posebej opozoril in kot vzrok visoke umrljivosti otroške populacije navedel koze. Kot lahko razberemo iz mrliške matice župnije Metlika, se je množično umiranje otrok, starih

117 Mišljeni sta župniji Podzemelj in Vinica.

Začetek Zalokarjevega seznama obolelih in umrlih, priloge k poročilu z dne 26. februarja 1725 (SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura, šk. 889, fasc. 393/11).

manj kot 12 let, večinoma pa veliko manj, začelo v zadnjem tednu novembra 1724. Od 25. novembra do konca meseca so jih pokopali 11 in le eno odraslo osebo. Tudi med 18 preminulimi v decembru je bilo več kot pol otrok, in sicer 10. Njihov delež je padel pod polovico v januarju, ko je med 43 pokopanimi mogoče naštetih 19 otrok do 12. leta starosti, med pokopanimi od 1. do 17. februarja pa podoben delež, 7 od skupno 15.¹¹⁸ Sosednja župnija Semič je bila manjša in tudi veliko manj prizadeta. Po Zalokarjevih besedah niso tam zabeležili nobenega epidemičnega primera (bolezni *pleuriditis malignae*), na seznamu pa ima tri bolnike, od tega dva obolela za kozami. Med petimi pokopanimi od 27. novembra do konca leta 1724 ni v mrliški matici sploh nobenega otroka, med štirimi januarja 1725 dva, med 14, ki so jih pokopali do 15. februarja,¹¹⁹ pa 7 ali polovica. Za župnijo Črnomelj lahko umrljivost otroške populacije spremljamo samo po Zalokarjevem seznamu, ki se začne 1. januarja 1725 ter konča neznanega dne med 17. februarjem, ko se je zdravnik odpravil v Belo krajino, in 26. februarjem, ko je bil spet v Novem mestu, kjer je tega dne sestavil zdravstveno poročilo. Od 52 skupno poimensko navedenih umrlih brez navedbe datumov (razen enega, 10. januarja)

¹¹⁸ Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, M 1720–1739, pag. 33–39.

¹¹⁹ NŠAL, ŽA Semič, Matične knjige, M 1721–1770, pag. 16–17. Naslednji pogreb je zabeležen šele 11. marca 1725.

je presenetljivo malo otrok, komaj 10 ali manj kot petina, pri čemer dodatnih okoli 12 oseb še ni bilo vpisanih v mrliško knjigo.¹²⁰ Število vseh za kozami umrlih otrok v belokranjskih župnijah je bilo manjše od števila vseh umrlih otrok. Zagotovo je treba odšteti otroka v Metliki, ki je živel le pol ure oziroma eno uro, in z veliko verjetnostjo tudi tiste, ki so umrli stari nekaj dni.

O razsežnostih belokranjske epidemije na prelomu iz leta 1724 v 1725 lahko še najlaže sklepamo, če število umrlih v župnijah Metlika in Semič primerjamo s številom v enakem časovnem razponu v prejšnjih in poznejših letih. Čeprav vse kaže, da vodenje mrliških matic ni moglo biti vseskozi najbolj vestno – število umrlih je namreč včasih presenetljivo nizko –, je iz tabele vendarle razvidno, da je šlo leta 1725 pri obeh župnijah glede na druga leta za občuten dvig števila umrlih. V metliški župniji je število 60 umrlih skoraj dvakrat višje od drugega najvišjega števila 33 umrlih leta 1721, medtem ko je v semiški župniji ta razkorak znatno manjši – 14 smrti leta 1730 proti 18 leta 1725.

Časovni razpon	Župnija Metlika	Župnija Semič
1. 1.–17. 2. 1721	33	12
1. 1.–17. 2. 1722	6	4
1. 1.–17. 2. 1723	3	4
1. 1.–17. 2. 1724	18	3
1. 1.–17. 2. 1725	60	18
1. 1.–17. 2. 1726	8	8
1. 1.–17. 2. 1727	5	3
1. 1.–17. 2. 1728	5	12
1. 1.–17. 2. 1729	1	2
1. 1.–17. 2. 173	18	14

V prispevku objavljeni podatki o umrlih osebah – ime, starost, kraj, deloma tudi vzrok smrti – bodo lahko služili nadaljnjim raziskavam, ki presegajo okvire pričujočega prispevka in tudi zgodovinske stroke. Zlasti glede na danes tako zelo olajšano dostopnost digitaliziranih župnijskih matičnih knjig jih bo neprimerno lažje primerjati ter umestiti v širši časovni in prostorski okvir.

NAMESTO SKLEPA

S prispevkom smo želeli opozoriti predvsem na dvoje: prvič, da je protikužna preventiva sredi 20. let 18. stoletja učinkovala znatno bolje kot med prejšnjimi kužnimi valovi v jugovzhodni

¹²⁰ Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, M 1720–1739; NŠAL, ŽA Semič, Matične knjige, M 1721–1770.

soseščini,¹²¹ za kar sta imeli največje zasluge pravočasna vzpostavitev stražnic, ki jih je oskrbovala redna cesarska vojska, in strogost slednje pri izvajanju prepovedi oziroma omejevanja presstopanja deželne meje; in drugič, predstavljeno je prvo izčrpno strokovno zdravniško poročilo o širjenju, preprečevanju in zdravljenju nalezljivih bolezni. Zdravnik dr. Franc Ksaver Zalokar je z njim gotovo izpolnil pričakovanja deželnih stanov, pri katerih je bil v službi. Čeprav nekatera njegova sklepanja in ugotovitve morda danes delujejo nekoliko naivno, tega nikakor ni mogoče trditi za Zalokarjeva opažanja v zvezi s higieno in ukrepanje v tej smeri. Zdravnikovo poročilo je prvovrsten vir o zdravstvenih in higienskih razmerah v pokrajini na skrajnem jugovzhodu današnje Slovenije, zgovoren tudi v kulturnozgodovinskem pogledu.¹²²

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŽA (Župnijski arhiv) Črnomelj

ŽA Kamnik

ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj

ŽA Podzemelj

ŽA Semič

ŽA Vinica

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura

Župnijski arhiv Metlika

Matične knjige

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Golec, Boris: Kužna epidemija v Črnomlju v letih 1691–92: tipičen primer pojavnih oblik in posledic v mestnih okoljih? *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, Vol. 2, 2006, br. 2, str. 22–38.

Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. *Kronika* 70, 2022, izredna številka: Iz zgodovine epidemij, str. 23–64. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.izr.04>

Golec, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem. Po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012 (Thesaurus memoriae; Opuscula 3). DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612543839>

Keber, Katarina: Kranjski obrambni mehanizem za zaščito pred prvo epidemijo kolere v Evropi. *Kronika* 70, 2022, izredna številka: Iz zgodovine epidemij, str. 79–102. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.izr.05>

Koblar, Anton: O človeški kugi na Kranjskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 1, 1891, str. 39–55.

Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)*. Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991 (Viri za zgodovino Slovencev, Trinajsta knjiga, Novejši urbarji za Slovenijo, Prvi zvezek).

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 18. stoletje. 2. del. Od Del-Negrov do Škerpinov*. Ljubljana: Viharnik, 2022 (Zbirka Blagoslovljeni in prekleti, 7).

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Travner, Vlad.[imir]: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.

Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679 (faksimilirana izdaja)*. Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.

Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije (ur. Ema Umek, Janez Kos) Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972 (Skupnost arhivov Slovenije. Vodniki, 1. zvezek).

Žontar, Josip: *Zapora proti kugi v Karavankah v letih 1713–1716: prispevek k zgodovini blagovnega prometa in organizacije trgovine na Slovenskem v 18. stoletju*. Tržič: [Muzejsko društvo], 1957 (Knjižnica Muzejskega društva v Tržiču; 1).

SPLETNE STRANI

Fran:

<https://fran.si/iskanje?View=1&Query=miazma>

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm:

<https://www.dwds.de/wb/dwb/urschlacht>

¹²¹ O tovrstnih poznejših ukrepih gl. Keber, Kranjski obrambni mehanizem.

¹²² Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Epidemije in zdravstvo v interakciji, Epidemije kot javnozdravstveni problem v slovenskem prostoru od epidemij kuge do 20. stoletja* (J6-3122) in raziskovalnega programa *Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti* (P6-0052), ki ju financira Agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

SUMMARY

White Carniola in the epidemic years 1724 and 1725

In the past, the border region of White Carniola (modern Bela Krajina), situated in the southeasternmost part of the Duchy of Carniola and the Holy Roman Empire (or, rather, the southeastern part of present-day Slovenia), was one of the Slovenian regions most threatened by the outbreaks of various epidemics, usually referred to in the sources under the umbrella term 'plague'. After the last epidemic in Slovenia in 1715–1716, the plague made several more appearances in the Ottoman Empire and in Hungary in the first half of the eighteenth century, which required appropriate precautions in Carniola and elsewhere.

During the plague in western Bosnia in 1724, the borders of Carniola were secured for six months by plague barriers, and at the turn of 1725, White Carniola experienced increased mortality due to a number of concurrently spreading infectious diseases. The events in the region during these two years are relatively well-sourced, compared to most of the earlier epidemics. The paper is mainly based on the archives of the provincial estates of Carniola, which are especially interesting for documenting aspects that are either missing from the sources on the earlier epidemics or are not presented in such a detailed and illustrative way. Thus, we learn about the deployment and functioning of the border guards, where the regular imperial army was now stationed, as well as the health and hygienic conditions as described by a doctor in a comprehensive and professional manner.

In 1724, the border between Carniola and Croatia, which ran almost entirely along the Kolpa River in Whi-

te Carniola, was guarded by imperial troops, specifically, the troops of Count Guido Starhemberg's regiment. At the border crossings, fifteen wooden sentry posts were erected, with a total of forty soldiers permanently stationed there between April and September 1724 (two or three in each sentry post). As long as the confinement lasted, Croats and Vlachs (Uskoks) did not dare to cross the border without proper permission, mainly because they knew that the sentries were regular soldiers. During the lockdown, the inhabitants of White Carniola and the soldiers were particularly affected by the increased prices of foodstuffs, especially meat, the supply of which relied heavily on imports from Croatia.

At the end of the year, after the border border guards removed and part of the army withdrew, several infectious diseases broke out simultaneously in the region, causing mass death. On 15 February 1725, the provincial estates of Carniola sent their physician, Dr Franc Ksaver Zalokar from Novo Mesto, to the region, who compiled an extensive report on health status eleven days later. To the best of our knowledge, this is the earliest comprehensive report of this kind to be drawn by a person with medical training in Slovenia. It diagnoses and describes the course of individual diseases, the physician's measures to contain the spread of infection and treat patients, and it also includes an appendix with a list of the sick and deceased by name.

Zalokar's report reveals that the "suspicious disease", for which he was sent to White Carniola, was a malignant inflammation of the pleura (*pleuritis malignae*). The death toll climbed even higher because the disease was compounded by other infectious diseases, notably smallpox and catarrh. The doctor's description of the hygienic conditions in the region is also a revealing source from the cultural and historical points of view.

